

О. М. Гніздечко,

Владівостокський державний університет економіки та сервіса, м. Владівосток, Росія

ВЕРБАЛЬНИЙ ТА НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОЇ КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНАХ СТІВЕНА КІНГА

Запропонована стаття присвячена результатам дослідження прагма- і психолінгвістичних особливостей дискурсивного втілення англійської особистості в конфліктній взаємодії. Встановлено комунікативно-прагматичні типи конфліктного дискурсу, визначено специфічний репертуар мовленнєвих стратегій і тактик, що використовуються персонажами романів Стівена Кінга, уточнено поняття інвективи та визначено його квантитативні параметри. Досліджено особливості функціональної взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації й розкрито специфіку частотності їхнього вживання у прагматичних типах конфліктного дискурсу. Результатом дослідження є рівнева класифікація комунікативної компетенції на основі здатності мовної особистості до співробітництва в міжособистісному спілкуванні.

Ключові слова: конфліктний дискурс, мовленнєві стратегії й тактики, інвектива, психолінгвістичні особливості англійської особистості, вербальні та невербальні компоненти комунікації, рівнева класифікація комунікативної компетенції.

Предлагаемая статья посвящена результатам исследования прагма- и психолингвистических особенностей дискурсивной реализации англоязычной личности в конфликтном взаимодействии. Установлены коммуникативно-прагматические типы конфликтного дискурса, определен специальный репертуар речевых стратегий и тактик, используемых персонажами романов Стивена Кинга, уточнено понятие инвективы, определены его квантитативные параметры. Выявлены особенности функционального взаимодействия вербальных и невербальных компонентов коммуникации, раскрыта специфика частотности их употребления в прагматических типах англоязычного конфликтного дискурса. Основным результатом исследования является уровневая классификация коммуникативной компетенции с учётом способности языковой личности к сотрудничеству в межличностном общении.

Ключевые слова: конфликтный дискурс, речевые стратегии и тактики, инвектива, психолингвистические особенности англоязычной личности, вербальные и невербальные компоненты коммуникации, уровневая классификация коммуникативной компетенции.

The paper describes the results of pragmatic and psycholinguistic peculiarities of discourse, representing the English language identity in conflict interaction. The research highlights the pragmatic types of conflict interaction, and defines the specific speech repertory of strategies and tactics employed by the characters depicted in Stephen King's novels. Specified here is the entity of invective, its quantitative parameters being defined. Functional peculiarities of verbal and non-verbal means of communication have been studied in detail. The specificity of their frequency in the pragmatic types of the English conflict interaction has been considered.

As a result of this research, level communicative competence classification has been created on the ground of the English language identity's ability to construct cooperative interactive communication.

Key words: conflict interaction, speech repertory of strategies and tactics, invective, psycholinguistic peculiarities of the English language identity, verbal and non-verbal means of communication, level communicative competence classification.

Проблеми успішного спілкування значна увага приділяється в працях Б. Вундерліха [10], Г. П. Грайса [7], Дж. Ліча [8]. Під ефективністю спілкування Г. П. Грайс розуміє такий конвенціональний та інтенціональний вплив на слухача, за допомогою якого адресат розпізнає намір мовця. Запроваджений Г. П. Грайсом «принцип кооперації» виголошує виконання «максим спілкування», спрямованих на досягнення ефективності спілкування. До них належать максими кількості (інформативності), якості (істинності), релевантності (доречності) та способу викладу (ясності) [7, с. 225]. Дослідники відзначають, що застосування «принципу кооперації» виявляється адекватним лише в «соціально нейтральних сферах комунікації», моделюючи «ідеальну ситуацію спілкування» [6]. На противагу останній конфліктна мовленнєва ситуація характеризується порушенням максимуму принципу кооперації. Найбільш типовим при цьому є порушення конверсаційних максимумів якості й кількості та принципу ввічливості за Дж. Лічем [8]. Зусилля сучасних дослідників конфліктного спілкування спрямовані на створення лінгвістичної моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії, що, в свою чергу, потребує системного аналізу. Розширення парадигми теорії про онтологію конфліктної комунікації, зумовлює актуальність цієї статті.

Об'єктом дослідження є конфліктні мовленнєві ситуації сварки та побутової суперечки, продуковані комунікантами як носіями певного типу мовної особистості. **Матеріалом** дослідження слугують 414 дискурсивних сегментів англо-американської художньої прози, представленої психологічними трилерами «The Shining», «Cujo» та «Misery» Стівена Кінга. **На меті** дослідження є встановлення вербальних і невербальних характеристик конфліктного дискурсу шляхом виявлення його лексико-граматичних, стилістичних компонентів і прагматичних настанов учасників персонажного дискурсу.

Відповідно до поставленої мети нами було проведено аналітичний огляд дослідницьких концепцій і підходів щодо проблеми вивчення нестандартних комунікативних ситуацій в аспекті психолінгвістичної конфліктології. При порушенні принципів і постулатів комунікації кооперативна взаємодія може перейти в некооперативну, внаслідок чого може виникнути нестандартна комунікативна ситуація [4, с. 9]. Питанню ефективного спілкування та виникнення перебоїв у комунікації приділялася увага у вітчизняному, пострадянському [1], [5] й зарубіжному [9] мовознавстві.

Нестандартною ми називаємо таку комунікативну ситуацію, що містить ознаки будь-яких відхилень від стандартних, етикетних, мовних, риторичних нормативних установок, включаючи принципи й постулати раціональної мовленнєвої взаємодії згідно з «конверсаційною логікою» Г. П. Грайса [7] або «інтерперсональною риторикою» Дж. Ліча [8]. Правила мовленнєвого спілкування, що часто розглядаються лінгвістами, дублюють чи модифікують «мовленнєві максими» Г. П. Грайса [див. 7, с. 225].

При цьому ми усвідомлюємо, що іноді розмаїття підходів до означеної проблеми є результатом відсутності єдиного термінологічного апарату. Так, у різних дослідженнях зустрічаються схожі чи тотожні поняття комунікативних збоїв, осічок, неефективного спілкування, комунікативних невдач.

У нашій статті уточнено поняття комунікативного конфлікту як нестандартної комунікативної ситуації, що містить у собі елементи психологічної напруги. **Комунікативний конфлікт** трактується нами як мовленнєва сутичка, що базується на агресії, реалізованій мовними засобами. В основі комунікативного конфлікту зазвичай лежить прагнення одного (чи двох) учасників комунікації зняти психологічну напругу за рахунок співрозмовника шляхом спрямування на нього вербальної агресії. Такого типу розрядці передують відчуття фрустрації – психологічний дискомфорт, що виникає за немож-

ливості досягнення певної мети [2, с. 4]. У міжособистісній взаємодії фрустрація виникає в разі, якщо (на думку однієї із супротивних сторін) комунікативний партнер порушує норми мовленнєвої поведінки.

Вперше на матеріалі психологічних трилерів Стівена Кінга досліджується проблема мовленнєвої взаємодії різних типів конфліктного дискурсу в аспекті психолінгвістичної конфліктології з урахуванням психомотивних особливостей мовця. *Психолінгвістичну конфліктологію* ми розуміємо як царину соціальної психолінгвістики, покликану гармонізувати процес мовленнєвої взаємодії людей. Лінгвальні характеристики конфліктного дискурсу експлікують приховані інтенції комунікантів на лексичному та синтаксичному рівнях мови.

На матеріалі англійських психологічних трилерів Стівена Кінга нами було виділено й зіставлено інвективний, куртуазний і раціонально-евристичний типи особистостей, проведено їхнє розмежування за лексико-граматичними, стилістичними та прагматичними ознаками з урахуванням психомотивних особливостей мовців. Як свідчать спостереження [3, с. 40–41], **інвективна, куртуазна й раціонально-евристична** мовленнєва агресія за мовними засобами реалізації розрізняються досить чітко. Так, для першого типу характерною мовленнєвою стратегією є пряма вербальна агресія, для другого – емоція образи й тяжіння до етикетності, для третього – здоровий глузд та іронія.

Інквективний тип мовної особистості у конфліктній взаємодії демонструє знижену знаковість: комунікативні прояви відтворюють емоційно-біологічні реакції й призводять до афективної розрядки у формі лайки, сварки. *Куртуазна мовна особистість* відрізняється підвищеною семіотичністю, обумовленою тяжінням до етикетних форм соціальної взаємодії. *Раціонально-евристична* – в ситуації конфлікту спирається на розсудливість і здоровий глузд.

Дискурс раціонально-евристичної стратегії передбачає нежорсткий, непрямий спосіб впливу на вольову сферу адресата. Раціонально-евристичний тип особистості обирає тактики тонких натяків, авторитарного уникання комунікації, виправдовування / самозахисту, намагання заспокоїти співрозмовника, врівноважити ситуацію конфлікту. На рівні мовлення це проявляється через вживання нормованої лексики, більш нейтральних за своїм спрямуванням мовленнєвих актів (експресивів, реквестивів, комісивів), вирізняється лаконічністю висловлень.

Відсоткове співвідношення стилістичних засобів, вживаних інвективним та раціонально-евристичним типами особистості відповідно, подано нижче (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1
Питома вага стилістичних засобів як зовнішніх атрибутів інвективного та раціонально-евристичного типів мовної особистості

Тип мовної особистості	Інверсія	Риторичні запитання	Повтори	Окличні речення	Паузи	Разом
Інквективний	4%	9%	16%	48%	23%	100%
Раціонально-евристичний	–	–	9%	43%	48%	100%

де 100% – це загальна кількість стилістичних засобів мови, вживаних кожним окремим типом мовної особистості.

Для реалізації інвективної стратегії залучаються емотивно-марковані мовні засоби, організація яких відповідає прямому способу впливу на вольову та емоційну сфери адресата. При переростанні суперечки в сварку збільшується частота порушення всіх прагматичних максим, що перебуває в прямій залежності від ступеня емоційної напруженості ситуації. Чим він вищий, тим більших порушень пропускаються комуніканти, і тим демонстративнішого характеру набуває порушення принципів й максим ввічливості. Просування ситуації до стану афекту супроводжується використанням лайливої лексики з розряду табуованої конвенційними нормами англійського соціуму. Наприклад:

(1) «*It has no nobility!*» she cried suddenly, jumping and almost spilling beef-barley soup on his white, unturned face.

«Yes,» he said patiently. «I understand what you mean, Annie. It's true that Tony Bonasaro has no nobility. He's a slum kid trying to get out of a bad environment, you see, and those words... everybody uses those words in –»

«*They do not!*» she said, giving him a forbidding look. «*What do you think I do when I go to the feed store in town? What do you think I say? «Now Tony, give me a bag of that effing pigfeed and a bag of that bitchy cowcorn and some of that Christing ear-mite medicine?» And what do you think he says to me? «You're effing right, Annie, coming right the eff up?»»*

She looked at him, her face now like a sky which might spawn tornadoes at any instant. He lay back, frightened. The soup-bowl was tilting in her hands. One, then two drops fell on the coverlet.

«And then do I go down the street to the bank and say to Mrs. Bollinger, «Here's one big bastard of a check and you better give me fifty effing dollars just as effing quick as you can?» Do you think that when they put me up there on the stand in Den –» (Misery, 22).

У наведеному діалозі один з комунікантів – Ені Вілкс – реалізує свій словесний «напад» шляхом використання тактики риторичних запитань, дублювання граматичної структури питань (*What do you think I do when I go to the feed store in town? What do you think I say? What do you think he says to me?*) окличних речень (*It has no nobility! They do not!*), інвективів (*effing pigfeed, bitchy cowcorn, Christing ear-mite medicine, bastard*), повторів лайливої інвективної лексики (*effing pigfeed, effing right, eff up, effing dollars, effing quick*), незавершеності висловлень, що сигналізує про надмірну емоційність мовця. Інвективний тип мовної особистості тяжіє до використання тактик дорікання, суворого наказу / заборони, підтвердження своєї влади над співрозмовником, наполегливого залякування, приниження, іронічних компліментів, безпідставного звинувачення, риторичних запитань, суворого розпитування.

Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови та встановлення лексико-семантичного поля найефективнішим є *компонентний аналіз*, суть якого полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називаються семами, або семантичними множниками. За цими компонентами (смислу) лексичні одиниці різняться між собою або об'єднуються. Виділення в лексичній одиниці складових елементів здійснюється шляхом її зіставлення з іншими одиницями – *алонімами*, що мають з нею семантичну спільність.

Саме *компонентний аналіз* дозволив нам не лише встановити квантитативні параметри поняття інвективи, а й вибудувати ядро-периферію організацію лексико-семантичного поля «інвектива». Під **інвективною** ми розуміємо мовленнєвий акт експресивного висловлення прямої агресії мовця стосовно партнера по комунікації.

Слово «інвектива» (англ. *invective*) експлікується алонімами, що співвідносяться з трьома етапами компонентного аналізу його (слова) семантичного змісту, наприклад:

1 етап: *invective /6/, strong /5/, abusive /4/, attacking /5/, violently /11/, curses /6/.*

2 етап: *power /7/, body /1/, mind /1/, vigorous /6/, bad /4/, cruelly /3/, fight /1/, hurt /8/, harmful /6/, destructive /2/, energy /4/, force /5/, evil /2/, ruin /2/, misery /5/.*

3 етап: *suffering* /4/, *dangerous* /2/, *pain* /4/, *injury* /4/, *damage* /4/.

Нами було виявлено, що до слова 'інвектива' тяжіють алоніми *abusive* = 0,67, *violently* = 0,76, *energy* = 0,8, *strong* = 0,82, *vigorous* = 0,84, *power* = 0,85, тобто слова, що позначають силу, владу, енергію.

Таблиця 2.2
Ядерні категорії *invective*

Abusive 0,67
violently 0,76
energy 0,8
strong 0,82
vigorous 0,84
power 0,85

На периферії знаходяться алоніми *bad*, *cruelly*, *fight*, *hurt*, *harmful*, що вміщують в собі семантичний зміст слова 'інвектива', його значеннєві відтінки («злий», «деструктивний», «жорстокий», «згубний»). Недаремно Стівен Кінг назвав один зі своїх психологічних трилерів *Misery*.

Таблиця 2.3
Периферійні алоніми

Bad 1	Destructive 1
Cruelly 1	Evil 1
Fight 1	Ruin 1
Hurt 1	Misery 1
Harmful 1	Suffering 1

З огляду на психоемотивні особливості комунікантів, на підставі врахування *типу домінуючої установки* одного учасника спілкування відносно іншого, здатність до кооперації в міжсуб'єктній мовленнєвій взаємодії ми вважаємо одним з критеріїв виділення рівнів комунікативної компетенції мовних особистостей. На цій підставі ми виділяємо *три рівні комунікативної компетенції*: конфліктний, центрований і кооперативний [3, с. 40].

Конфліктний тип демонструє прагнення одного з учасників спілкування самотвердитися за рахунок іншого, а отже, установку проти партнера по комунікації. *Центрований тип* мовленнєвої поведінки характеризується наявністю в одного з (або в обох) учасників установки на себе при ігноруванні співрозмовника. *Кооперативний тип* мовленнєвої поведінки вирізняється домінуючою установкою на партнера по спілкуванню.

Дослідження конфліктної мовленнєвої взаємодії в статусно-рольовому аспекті показало, що в мовленнєвому конфлікті відбувається напружена боротьба за першість *комунікативного статусу* (КС). КС трактується нами як комплексна величина, головними складниками якої є комунікативна роль і комунікативний статус співрозмовників. Перевага КС дозволяє його носію без перешкод здійснювати мовленнєвий вплив на опонента, не допускаючи його впливу на себе. У боротьбі за вищий КС співрозмовники спираються на переваги своєї соціальної ролі, якщо такі наявні.

Англомовний конфліктний дискурс у його прагмалінгвістичному вимірі характеризується певними комунікативно-функціональними закономірностями як у статичному, так і в динамічному аспектах. Ці закономірності залежать від стратегічних переваг учасників конфліктної взаємодії. Так, модель раціонально-евристичної стратегії передбачає реалізацію прагматичної мети, орієнтованої на консенсус, яка визначає аргументований характер дискурсу. Побудова дискурсу, відповідно до моделі раціонально-евристичної стратегії, спирається на раціональну сферу людської психіки, що зумовлює дотримання комунікантами основних максим принципу співробітництва. Реалізація стратегічних цілей такого дискурсу зумовлює відповідний вибір емотивно-нейтральних мовних одиниць і їх комбінування шляхом семантичної узгодженості.

Модель інвективної стратегії в свою чергу орієнтована на дисенсус, чому відповідає дискурс мовленнєвої агресії, спрямований на емоційну сферу людської психіки. Реалізація дискурсу мовленнєвої агресії супроводжується відмовою від принципу співробітництва та нейтралізацією статусно-рольових відмінностей.

Лінгвостатистичний аналіз уможливив виявлення тенденцій переважання стилістично-забарвленої, емоційно-експресивної та ненормованої лексики (що використовується інвективною мовною особистістю) над нормованою, стилістично-нейтральною, що переважає у мовленні раціонально-евристичного типу особистості.

Перспективним, на наш погляд, вбачається вивчення конфліктного дискурсу на матеріалі близьких і дистантних мов світу з виявленням у психолінгвістичному вимірі диференційних ознак психологічних типів темпераменту комунікантів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – 3-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.
2. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. М. Гніздечко / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2005. – 20 с.
3. Гніздечко О. М. Міжособистісна комунікація в соціо- й психолінгвістичному аспектах / О. М. Гніздечко // Вісник ЛНПУ. Філологічні науки. – 2007. – № 20(136). – С. 39–47.
4. Ключев Е. В. Речевая коммуникация / Е. В. Ключев. – М. : ПРИОР, 1998. – 221 с.
5. Сухих С. А. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализации / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар, 1997. – С. 64–78.
6. Фадеева О. В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Фадеева. – К., 2000. – 18 с.
7. Grice H. Logic and conversation / H. Grice // Syntax and Semantics. – L.; N.Y. : Academic Press. – Vol. 3: Speech acts, 1975. – P. 83–225.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 p.
9. Searle J. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / J. Searle. – London, etc. : Cambridge Univ. Press, 1969. – 208 p.
10. Wunderlich B. Studien zur Sprechakttheorie / B. Wunderlich. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1976. – 417 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

11. King S. Misery / S. King. – N.Y. : A Signet Book and NAL, 1980. – 340 p.